

TALABALARDA KASBGA E'TIQODNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI*Ramazonova Feruza Xudoynazarovna**Buxoro davlat pedagogika instituti Pedagogika kafedrası o'qituvchisi*

Annotasiya. Ushbu maqolada talabalarning kasbga e'tiqodini shakllantirish va rivojlantirish borasida fikr yuritilib, uning pedagogik va psixologik xususiyatlarini ochib berishga harakat qilingan. Oliy ta'limdagi o'qitish jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning kasbga e'tiqodini rivojlantirish muammolari bo'yicha mahalliy va xorijiy tadqiqotlarning ilmiy izlanishlari tahlili ochib berilgan. Shuningdek, talabalarning pedagogik va psixologik rivojlanishiga ta'siri ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, kasb, e'tiqod, oliy ma'lumot, pedagogika, mehnat, talaba, tarbiya, o'qituvchi, shogird, ustoz, islom, bo'lajak o'qituvchi.

ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ У УЧАЩИХСЯ ВЕРЫ В ПРОФЕССИЮ*Рамазанова Феруза Худойназаровна**Преподаватель педагогического факультета Бухарского государственного педагогического института*

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы формирования и развития веры учащихся в профессию, делается попытка раскрыть ее педагогические и психологические особенности. Раскрыт анализ научных исследований отечественных и зарубежных исследований по проблемам развития профессиональной веры будущих педагогов в процессе обучения в высшем образовании. Также показано влияние на педагогическое и психологическое развитие учащихся.

Ключевые слова: образование, профессия, вера, высшее образование, педагогика, труд, студент, воспитание, учитель, ученик, учитель, ислам, будущий учитель.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' FAITH IN THE PROFESSION*Ramazonova Feruza Khudoynazarovna**Teacher of the Pedagogical Faculty of the Bukhara State Pedagogical Institute*

Annotation. This article discusses the issues of formation and development of students' faith in the profession, an attempt is made to reveal its pedagogical and psychological features. The analysis of scientific research of domestic and foreign studies on the problems of the development of professional faith of future teachers in the process of studying in higher education is disclosed. The influence on the pedagogical and psychological development of students is also shown.

Key words: education, profession, faith, higher education, pedagogy, work, student, upbringing, teacher, student, teacher, Islam, future teacher.

Kirish. Mamlakatimizda zamon talablari asosida ta'lim jarayonini tashkil etish, jumladan, oliy ta'lim tizimi pedagogik yo'nalishdagi fanlar uzviylikini ta'minlash, ta'lim mazmunini integrasiyalash, zamonaviy ta'lim texnologiyalarini joriy etish orqali yuqori malakali kadrlar tayyorlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasida oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida "ta'limning ishlab chiqarish korxonalari va ilmiy-tadqiqot institutlari bilan o'zaro manfaatli hamkorligini yo'lga qo'yish" [1] muhim ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Bu esa, oliy ta'limda bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik yo'nalishdagi fanlar integrasiyasi asosida kasbga e'tiqodini rivojlantirish orqali ularning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishni taqozo etadi.

Qarorlar sharhi

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-sonli "Yangi O'zbekistonning 2022–2026 yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi, 2020 yil 27 fevraldagi PQ-4623-sonli "Pedagogik ta'lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi, 2018 yil 5 iyundagi PQ-3775-sonli "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi" Farmon va Qarorlari hamda mazkur faoliyatga oid boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu dissertatsiya ishi muayyan darajada xizmat qiladi.

Tahlil va natijalar muhokamasi. Oliy ta'lim o'qitish jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning kasbga

e'tiqodini rivojlantirish muammolari bo'yicha mahalliy va xorijiy tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, kasbga e'tiqodning muhim jihatlari talabalarda o'z-o'zini anglash, shaxsiy o'sish, o'z-o'zini bilish va yuqori ma'naviyatga erishish nuqtai nazaridan ham nazariy, ham amaliy ahamiyat kasb etadi. Oliy ta'limda kasbiy kompetensiyaning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lgan kasbga e'tiqod masalasining pedagogik-psixologik xususiyatlari tadqiqotchi – olimlar G.M. Andreyeva, T.M. Buyakas, A.V. Kuzmin, D. Orlov, M.V. Zakorotnaya, L.M. Putilova, A.V. Lukyanov, P.V.Gurevich, A. Toffler va boshqalar olimlar tomonidan o'rganilgan.

T.M. Buyakasning fikricha “Kasbiy kompetensiya - bu shakllanishi va faoliyati boshqa ijtimoiy rollardan farq qilmaydigan professional rolni egallash jarayoni bo'lib, ushbu jarayon talabalarda “Myen” ni ob'yektivlashtirish shaklida ifodalanishi mumkin. Kasbiy kompetensiyani rivojlantirish kasbiy o'zini o'zi belgilash va kasbga xos fazilatlarni rivojlantirish jarayonida sodir bo'ladi.

Respublikamiz olimlaridan L.Axmedova, U.Begimqulov, N.Muslimov, B.Rahimov, N.Tayloqov, Sh.Sharipov va boshqalar ta'lim sohasida ijtimoiy- pedagogik, akmeologik masalalarga doir ilmiy tadqiqotlar olib borgan va bu tadqiqotlarda bevosita muayyan yo'nalishlardagi mutaxassislarining kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirish masalalari keltirib o'tilgan.

Shuningdek, pedagogning kasbiy mahoratini takomillashtirish masalalari pedagog olimlar H.Abdukarimov, N.Azizxo'jayeva, A.Aliyev, Yu.A.Axrorov, A.A.Verbitskiy, R.H.Jo'rayev, B.R.Jo'rayeva, J.G'. Yo'ldoshev, S.M.Markova, G.M.Maxmutova, A.A.Hamidov, F.R.Yuzlikayevlarning ishlarida ham tadqiq etilgan. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi davlatlarida V.Baydenko, A.Zalevskaya, E.Zeyer, I.Zimnyaya, O.Polyakov kabi olimlarning ilmiy tadqiqotlarida kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish va takomillashtirish usullarini turli jarayonlarda tahlil qilish va tizimlashtirish masalalari ko'rib chiqilgan [2. 815].

Oliy ta'limda o'quv-tarbiya jarayonlarini ilmiy asoslarda tashkil etish, bo'lajak o'qituvchilardan pedagogik jarayonlarning sifat va samaradorligini ta'minlashda zamonaviy yondashuvlarga asoslanadigan, yuksak axloqiy sifatlarga ega bo'lgan, o'zini-o'zi va o'z faoliyatini o'zi tahlil qiladigan va ob'yektiv baholay oladigan, boy falsafiy va ma'naviy dunyoqarashga, psixologik-pedagogik va tashkiliy-texnologik salohiyatga ega bo'lgan, shuningdek, axborotlar to'plash, tahlil qilish, ob'yektiv baholash, qayta ishlash va axborotlar almashinish, pedagogik jarayonlarda vujudga kelgan muammoli vaziyatlarda ta'lim oluvchilar faolligini ta'minlash va faoliyatini muvofiqlashtirish, pedagogik jarayonlar samaradorligiga va talabalar faolligiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillarni oldindan aniqlash asosida ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oldindan ko'rish ko'nikmalariga ega bo'lgan hamda ta'lim-tarbiya jarayoni sub'yektlari faoliyatini ilmiy asosda tashkil etish va boshqarish, muvofiqlashtirish, faolligini ta'minlash yo'nalishida zaruriy bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lgan pedagogni kasbiy kompetensiyaga ega o'qituvchi deyishimiz mumkin.

So'ngi o'n yilliklarda jamiyatning ijtimoiy-madaniy, iqtisodiy va siyosiy hayotidagi jadal o'zgarishlar bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishni talab qiladi, jumladan:

- kasbiy faoliyat sohasini kengaytirish;
- turli kasbiy sohalarda, shu jumladan pedagogik sohalarda inson harakatchanligini chuqurlashtirish;
- zamonaviy ta'lim texnologiyalari va ularni o'quv jarayonida qo'llash ko'nikmalarini o'zlashtirish zaruriyatining paydo bo'lishi.

Oliy ta'lim tizimining barqarorligi, muvaffaqiyatli rivojlanishining muhim shartlaridan biri bu professional kadrlar tayyorlash jarayoni hisoblanadi. Hozirgi vaqtda o'qituvchilarning kasbiy faoliyati qiyin va ziddiyatli sharoitlarda amalga oshirilmoqda, buning sabablaridan biri shundaki, o'qituvchining kasbiy maqomiga, madaniy darajasiga, turmush tarziga va jamiyat ularga erishish uchun taqdim etadigan haqiqiy imkoniyatlarga mos keladigan talab qilinadigan vakolat darajasi o'rtasida nomuvofiqlik mavjud. Shu sababli bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda kasbiy kompetensiyaga va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar asosida integratsiyalashgan kadrlar pedagogik salohiyatini yaratish vazifasi turadi.

Ushbu muammoni hal qilishda psixologiya fanining roli ayniqsa muhimdir. Zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda faol o'qitish orqali o'qituvchilarning kasbga e'tiqodini rivojlantirish masalalari tadqiqotchi olimlar A.K. Kolechenko, A.K. Mynbayeva, Z.M. Sadvakasova, A.P.Panfilova, N. Sorokina, J. Talipova, M.V. Ushakova, N.A. Shmeleva, G.G.Varlamova, L.V. Shmelkova, G.K. Selevko, G. Tajigulova, V.G. Laos tomonidan o'rganilgan.

Mashhur pedagog Yan Amos Komenskiy “O'qituvchilik yer yuzidagi har qanday kasbdan ko'ra yuqoriroq turadigan juda faxrli kasb” ekanligini ta'kidlaydi. O'qituvchi obrazini tasvirlar ekan, uning shaxsida quyidagi fazilatlar bo'lishi maqsadga muvofiqligiga urg'u beradi: vijdonli, ishchan, sabotli, axloqli, o'z ishini sevuvchi, o'quvchilarga otalaridek muomala qiluvchi, ularda bilimga havas uyg'otuvchi, o'quvchilarni o'z ortida ergashtiruvchi va o'z e'tiqodiga ega bo'lgan shaxs.

O'qituvchi(pedagog) – pedagogik, psixologik va mutaxassislik yo'nalishlari bo'yicha maxsus

ma'lumot, kasbiy tayyorgarlik, yuksak axloqiy fazilatlariga ega, ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatuvchi shaxs[4.5.6.].

Ko'rinib turibdiki, bo'lajak o'qituvchining kasbga e'tiqodini rivojlantirishi nafaqat ma'lum bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish orqali, balki uning kasbiy va shaxsiy o'z-o'zini takomillashtirishini ham o'z ichiga oladi. Shuning uchun o'z-o'zini takomillashtirish va bo'lajak o'qituvchi shaxsining kasbiy yo'nalishini shakllantirish oliy ta'limning eng muhim vazifasidir. Ushbu muammoni hal qilishda rivojlanishning psixologik jarayonini, uning turli bosqichlarida o'zini takomillashtirish va shaxsni shakllantirishni tushunish muhimdir.

Psixolog B.V. Kaygorodov tomonidan o'tkazilgan tadqiqot jarayonida talabalar shaxsiyatining rivojlanishi tahlili shuni ko'rsatdiki, birinchi navbatda talabalar jamiyatdagi o'z o'rnini aniqlashga, yangi hayotga moslashishga, turli xil ijtimoiy munosabatlarda faol pozitsiyani egallashga harakat qiladi, bu yerda ularning "men" i harakat qiladi boshqalar bilan teng ravishda, bu jamiyatda o'z-o'zini anglashning yangi darajasini rivojlantirishga yordam beradi.

Bo'lajak o'qituvchining kasbga e'tiqodini rivojlantirish jarayoni avvalo pedagogik amaliyot bilan chambarchas bog'liqdir. Bu birinchi navbatda, talabalarga nazariy mashg'ulotlar davomida olingan pedagogik o'zaro munosabatlarda pedagogik tajribasini riyal amaliyotda sinab ko'rish, o'z imkoniyatlari va qobiliyatlarini shu jihatdan o'qituvchiga qo'yiladigan talablar bilan bog'lash, muammolarini amalga oshirish imkonini beradi. Pedagogik amaliyot davomida ideal o'qituvchi "modeli" (kasbiy va shaxsiy faoliyati) va "original" jarayon bilan mos kelmasligi juda muhimdir.

Ideal o'qituvchi haqidagi nazariy g'oyalarni tushunish va o'z kuzatuvlari, o'z-o'zini tahlil qilish va o'z kasbiy faoliyati natijalari asosida o'z-o'zini baholash natijasida talaba "optimal" o'qituvchi obrazini, ya'ni ma'lum bir shaxsning imkoniyatlariga mos keladigan obrazni rivojlantiradi. Bularning barchasi talabalarining kasbga e'tiqodini rivojlantirish, kasbiy va shaxsiy o'zini o'zi takomillashtirish muammolarini belgilash va hal qilish uchun qulay sharoit yaratadi.

Oliy ta'lim muassasalarida psixologiya fanida bo'lajak o'qituvchilarning shaxsiy va kasbiy o'z-o'zi takomillashtirishning psixologik asoslarini yetarli darajada ochib bermagan bo'lib, unda konseptual model mavjud emasligi, shuningdek, o'qish va o'qitish jarayonida bo'lajak o'qituvchining shaxsiy va kasbiy faoliyat xususiyatlarining ijobiy va salbiy ko'rinishlari yaratilmaganligi bilan izohlanadi.

Bo'lajak o'qituvchilarning zamonaviy ta'lim tizimida (psixologik, kasbga yo'naltirish) psixologik moslashuvi, shuningdek, kasbga e'tiqodini shakllantirish muammosi bilan bog'liq shaxsiy jarayonlarni o'rganish jarayoni ushbu muammoning dolzarbligini oshiradi. Bunday muammolar qatoriga oliy ta'limning dastlabki bosqichlarida bo'lajak o'qituvchi shaxsining kasbga e'tiqodini rivojlantirish jarayonini psixologik o'rganish kiradi. Kasbga e'tiqodini rivojlantirish jarayonida talaba bir qator bosqichlardan o'tadi.

Dastlabki bosqich. Talaba tashqi tomondan hissiy munosabat, vaziyatli kasbga qiziqish, mavzuga munosabat, ma'lum bir kasbni egallashga qaror qiladi, lekin u mustaqillikka ega yemas va tashabbus ko'rsatmaydi.

Ikkinchi bosqich. Talaba kasbga qat'iy munosabatda va barqaror qiziqishlarga ega; uning moyilligi bor, lekin u o'quv materialining amaliy jihatlari bilan ko'proq qiziqadi; shakllangan maqsad o'quv va kasbiy faoliyatining umumiy yo'nalishini beradi, u o'ziga ishonch, mustaqillik tuyg'usiga ega; mas'uliyat hissi shakllanadi.

Uchinchi bosqich. Talaba kasbga qat'iy munosabatda, unga doimiy qiziqish va moyillikka ega; o'quv materialining amaliy va nazariy tomoniga alohida ishtiyoq ko'rsatadi; kasbiy ish orqali shaxsning o'zini o'zi tasdiqlashi mavjud.

To'rtinchi bosqich. O'z kasbiga bo'lgan ishtiyoqi kuchli; yuqori kasbiy mahorat va professional idealning mavjudligi qayd etilgan; o'z kasbining shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatiga qat'iy ishonch bilan yondashadi.

Insonning kasbiy yo'nalishi, o'zini o'zi belgilash va o'zini o'zi takomillashtirishning psixologik mexanizmlari kasbiy muhim fazilatlarni belgilaydigan motivlar, qadriyatlar, shaxsiy ma'nolar va qobiliyatlarning murakkab ko'p bosqichli tuzilishi bo'lishi mumkin [3. 53]. Kasbga qiziqish ko'pincha ma'lum o'quv fanlariga qiziqish, shuningdek, har qanday kishiga, ba'zan kasbning tashqi tomoniga bo'lgan ishtiyoq sifatida qabul qilinadi. Yoshlar ko'pincha mutaxassis sifatida ularga qo'yiladigan aniq talablar, kelajakdagi ishning dunyoviy tomonlari haqida kam ma'lumotga ega. Ular ba'zan o'zlarining qarashlari, moyilliklari va qobiliyatlarini tushuna olmaydilar[8. 127-134].

Hozirgi vaqtda o'tkazilgan so'rovnomalar shuni ko'rsatdiki, bo'lajak o'qituvchilarning katta qismi o'z kasbiga salbiy munosabatda bo'ladi, ushbu vaziyatning sabablari ham sub'yektiv, ham ob'yektivdir. Eng kuchli omil-bu kasbga e'tiqod g'oyasining oliy ta'limda o'qish jarayonigacha bo'lgan kasbga nisbatan o'zgarishi. Tanlangan mutaxassislikka qiziqish munosabatini tarbiyalash bo'yicha maqsadli

ishlar hali uoliy ta'limda tegishli darajada amalga oshirilmagan bo'lib, bu oliy ta'lim muassasasigacha bo'lgan kasbga yo'naltirishning bo'shliqlarini to'ldirmaydi, bu faqat shaxsning kasbiy yo'nalishini shakllantirishning dastlabki bosqichidir.

Kasga e'tiqodni shakllantirish uchun o'qituvchini kasbini egallash imkoniyatlariga ishonitirish, kelajakdagi istiqbollariga ishonchni uyg'otish, kasbning estetik jihatlarini, uning ijodiy xarakterini ko'rsatish kerak. Yana bir usul- bo'lajak o'qituvchilarning faoliyatini, o'qishini va ijtimoiy mavqeini kelajakdagi kasbiy faoliyati talablarini hisobga olgan holda tashkil etishdan iborat[9. 207-214].

Bo'lajak o'qituvchilarning kasbga e'tiqodini mustahkamlashda ularning ilmiy-tadqiqot ishlardagi ishtiroki muhim rol o'ynaydi. Ta'lim jarayonida, ilmiy-tadqiqot faoliyatida, ijodiy jamoalarda ishtirok etish, ushbu tadbirlarning muhimligini ko'rsatish, ularni amalga oshirish muvaffaqiyatini ta'minlash, xayrixohlik muhitini yaratish muhimdir[7. 87].

Xulosa Kasbga e'tiqod tushunchasi ijtimoiy-falsafiy va ijtimoiy-madaniy tushuncha bo'lganligi sababli uning mazmuni zamonaviy o'qituvchining ijtimoiy jamiyatda tutgan o'rni, uning mavqeini oshirish, yosh avlod ongida o'qituvchilik kasbiga bo'lgan hurmatni tarbiyalash tuyg'ularini o'z ichiga oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрь “Ўзбекистон Республикаси Олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш Концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сонли Фармони. Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 2019 й.

2. Ахмаджонов Д.Б. Бўлажак ўқитувчилар касбий компетенцияларини такомиллаштириш шакл ва усуллари. //Academic research in educational sciences volume 2 | ISSUE 4 | 2021 ISSN: 2181-1385 Scientific journal impact factor (Sjif) 2021: 5.723. P 815-825.

3. Жунисбекова Ж.А., Керимбеков М.А., Жунисбекова Д.А. Характеристика психологических основ формирования профессионального самоопределения будущих педагогов //Международный журнал экспериментального образования. – 2014. - № 5-1. – С. 53-57.

4. Русско-узбекский словарь. В двух томах. Том II. УСЭ. – Ташкент: 1984. – 798 с.

5. Ўзбекистон миллий энциклопедиясининг 3-жилди. Тошкент. Давлат илмий нашриёти, 2002.

6. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. (Э ҳарфи) “Ўзбек миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашри. Тошкент. 2006-2008. 70 б.

7. Ramazonova F.X. Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda kasbiy e'tiqod tuyg'usini shakllantirish imkoniyatlari. //Ped mahorat (Maxsus son). – Buxoro: 2022 – B. 86-89.

8. Ramazonova F.X. Bo'lajak o'qituvchilarda kasbga e'tiqodni rivojlantirishning mavjud holati va takomillashtirish yo'nalishlari.// Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar. N2.– Buxoro: 2023. –B.127-134. ISSN 2181-1709 (P) <http://interscience.uz>

9. Болтаев А.Х., Рамазонава Ф.Х. Бухоро ўлкашунослик музейи 100 ёшда (тарих ва таҳлил). Музейшунослик XXI асрда: тадқиқотлар, анъаналар ва инновациялар халқаро илмий-амалий анжуман материаллари тўплами 2-китоб. – Тошкент: 2022 йил 28 февраль. – Б .207-214.